

EEN RECHTVAARDIGHEIDSPERSPECTIEF OP SOCIAAL-RUIMTELIJKE VRAAGSTUKKEN

Climate justice, transport justice, food justice, land justice, energy justice en health justice. Je kunt het zo gek niet bedenken of strijdbare activisten zetten er de imposante term rechtvaardigheid achter. Sociaal-ruimtelijke onderzoekers volgen maar al te graag in deze trend. Dit levert interessante, kritische en soms verontrustende bevindingen op.

In AGORA 2017-1 recenseert Nicolas Dewulf de scriptie van Ewout Vandepitte, die – samen met 4000 andere “ongehoorzame burgers” – had meegedaan aan de bezetting van een Duitse bruinkoolmijn. Zou hij zich toen al hebben kunnen inbeelden hoe, nog geen twee jaar later, tienduizenden burgers in heel Europa de straat op zouden gaan voor het klimaat? Ik betwijfel het. Toch klonk ook in 2016 al de boodschap: klimaatverandering is naast een milieuprobleem ook, en vooral, een rechtvaardigheidsvraagstuk.

Klimaatverandering raakt mensen inderdaad in uiterst ongelijke mate. Niet alleen heeft de uitstoot van huidige generaties nog decennialang desastreuze gevolgen voor toekomstige generaties. Ook zijn het juist vaak de mensen en regio's die het minst uitstoten, welke het hardst worden getroffen door klimaatverandering (zie bijvoorbeeld Dossches artikel over smeltende gletsjers in Bolivia in AGORA 2009-5). Naast de geografische locatie spelen bovendien de kosten een rol. Niet iedereen kan zich de nieuwste snuffjes op het gebied van klimaatadaptatie en -mitigatie permitteren. Stichting Urgenda nam het rechtvaardigheidsargument letterlijk en bewees in haar aanklacht tegen de Nederlandse Staat dat klimaatverandering, behalve op straat, ook een plek heeft in de rechtbank. Met andere woorden, klimaatrechtvaardigheid zou zo

maar eens het thema van de 21e eeuw kunnen worden.

Maar is dit rechtvaardigheidsargument niet toepasbaar op nog veel meer sociaal-ruimtelijke vraagstukken? Op basis van het archief van AGORA verkent dit artikel binnen welke beleidsvelden rechtvaardigheid in de afgelopen decennia een rol heeft gespeeld. In vogelvlucht doorloop ik een aantal voorbeelden uit het milieu- en sociaal-economisch domein. Vervolgens sta ik stil bij twee cases: de gebiedsgerichte aanpak en de vervoersarmoede. Tot slot werp ik een korte blik op enkele bekende voorvechters van rechtvaardigheid binnen de sociale geografie en planologie en beargumenteer ik waarom rechtvaardigheid ook vandaag de dag nog onverminderd deel uitmaakt van ons werk- en onderzoeksveld.

Eerlijk zullen we alles delen

In AGORA klonken er in de afgelopen decennia verscheidene verzetskretten met een sociaal-ruimtelijke dimensie: protestacties tegen de ruimtelijke ongelijkheid van luchtvervuiling veroorzaakt door de uitbreiding van de Antwerpse ring (door Loopmans, Marrécau & Kenis in AGORA 2017-2), een gebrek aan toegang tot verse en gezonde voeding in de *food deserts* in New York (door Pineda Revilla & Van der Valk in 2016-2), de effecten van buurttuinen

op (on)gelijkheid met betrekking tot de fysieke, mentale en sociale gezondheid van stedelingen (door Spierings, Van Liempt & Maliepaard in 2016-3) en de strijd om *environmental justice* in South Bronx en Brooklyn (door Rijpers & Karssen in 2007-5). In bovenstaande situaties maken de auteurs zich hard voor gelijke toegang tot groenvoorzieningen en natuurlijke hulpbronnen en een eerlijke verdeling van de lasten van milieuverontreiniging in plaats van afwenteling op minderheden en machtelozen.

Behalve op milieuvlak worden ook gelijkwaardigheid en rechtvaardigheid aan de kaak gesteld binnen het sociaaleconomische domein in AGORA. Zo verschijnen, nog geen vijf jaar geleden, in het themanummer over sport (2015-1) verscheidene artikelen over de positieve maatschappelijke impact van sportactiviteiten, ongelijke participatiekansen en sociale uitsluiting op het gebied van sportdeelname. Opvallend is tevens het artikel van Wind & Korf (2012-1). De auteurs toetsen het Amsterdamse Wallenbeleid op vlak van sociale rechtvaardigheid. Hun oordeel zou je nog wel eens kunnen verbazen. Kwetsbare groepen worden niet geholpen, maar alleen maar verder gemarginaliseerd. Economische groei lijkt het devies. Tot slot is de woningmarkt een typisch en gevoelig AGORA-onderwerp waar rechtvaardigheid al gauw om de hoek komt kijken. Hoe kunnen kosten en baten eerlijk worden verdeeld tussen huurders en eigenaars (zie Winters in 2015-1)? En hebben neoliberale hervormingen in de woningmarkt van Amsterdam geleid tot een minder rechtvaardige stad (zie Kadi in 2012-1)?

Hoe rechtvaardig is de gebiedsgerichte aanpak?

Deijl neemt in AGORA 2012-1 de indicatoren van de Leefbarometer onder de loep; een methode om wijkachterstanden en problemen op te sporen. Op basis van scores van de Leefbarometer wordt de verdeling van de overheidsbudgetten bepaald. Deijl komt tot de conclusie dat de wijken die met de grootste problemen kampen, vaak buiten de boot vallen. Een onrechtvaardige selectie dus. Waar de Leefbarometer destijds nog 49 indicatoren bevatte, zijn dat er nu wel 100. Er zijn dus aanpassingen geweest. Zou het Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties de suggesties van Deijl in acht hebben genomen?

Klimaatrechtvaardigheid zou zo maar eens het thema van de 21e eeuw kunnen worden

Een soortgelijk artikel verschijnt in AGORA 2003-2. Hierin wordt door De Decker en Loopmans pittige kritiek geuit op het destijds kersverse Stedenfonds in Vlaanderen. Het Stedenfonds, zou polarisatie en armoedeproblematiek enkel in de hand werken: "*Willen dergelijke gebiedsgerichte maatregelen sociale rechtvaardigheid tot gevolg hebben bovendiengroeiendemaatschappelijke spanningen tussen verschillende bevolkingsgroepen en gebieden kunnen ontzenuwen, dan moethierbij (...) de emancipatie van achtergestelde individuen als doel vooropstaan, in plaats van de ontwikkeling en integratie van de gebieden zelf.*" Het Vlaamse Stedenfonds is inmiddels opgeheven en geïntegreerd in het Gemeentefonds.

Uit bovenstaande artikelen blijkt dat het niet altijd even gemakkelijk is om een rechtvaardig beleid uit te stippelen. Sociaal-ruimtelijke vraagstukken vragen een voortdurend kritische houding en een goed inlevingsvermogen. Dit zal tevens blijken uit de voorbeelden in de volgende paragraaf.

Het recht op mobiliteit en transport

Le Breton (2006-5) en Martens (2014-2) beredeneren in AGORA dat mobiliteit en bereikbaarheid voorwaarden zijn voor een volwaardige deelname aan de samenleving, maar helaas in de praktijk nog niet vanzelfsprekend. Le Breton zet in zijn artikel op een zeer heldere wijze de complexiteit van mobiliteit uiteen en pleit voor meer samenwerking tussen sociaal werkers en mobiliteitsdeskundigen rondom het aanbieden van mobiliteitssteun aan achtergestelde groepen. Vervoersarmoede kan leiden tot een lager niveau van activiteitenparticipatie en hierdoor uitsluiting van de samenleving. Om activiteitenparticipatie te garanderen voor iedereen zou de overheid, aldus Martens, haar focus moeten verplaatsen van de bovengrens – daar waar sprake is van een overmaat aan verplaatsingen (bijvoorbeeld filevorming op snelwegen) – naar de ondergrens – daar waar mensen de verplaatsingen niet (kunnen) maken (bijvoorbeeld het openbaar vervoer naar bedrijfsterreinen langs snelwegen). In de komende AGORA zal een recensie van Martens' in 2017 verschenen boek *Transport justice: Designing fair transportation system* verschijnen. Eentje om naar uit te kijken!

Amsterdamse wallenbeleid rechtvaardig? Het oordeel zal je verbazen!

Dan is er natuurlijk nog de fiets. Zeer toegankelijk, egalitair en rechtvaardig zouden wij hier in de Lage Landen denken. Dat hier elders anders over wordt nagedacht, demonstreert Oosterhuis recentelijk in 'De fiets: Gelijkmaker of distinctiemiddel?' (2018-2). In veel steden wordt fietsbeleid gezien als het zoveelste symptoom van gentrificatie, gericht op de aspiraties en leefstijlen van bevoorrechte middenklassers. Oosterhuis maakt onderscheid in keuzefietsers en fietsers uit noodzaak. Voor laatstgenoemden is fietsen niet verrijkend, hip of duurzaam, maar onvermijdelijk. Hij bespreekt de argumenten van de fietsactivisten op een onderkende doch kritische wijze.

Van theorie naar toepassing van rechtvaardigheid

In de AGORA-rubriek 'klassiekers' worden boeken besproken die dan wel niet vers van de pers komen, maar nog steeds uiterst relevant zijn. In deze rubriek verschijnen onder andere de werken van rechtvaardigheidspioniers Henri Lefebvre (*Le droit à la ville*, 1968, in 2012-5), David Harvey (*Social Justice and the City*, 1973, in 2013-1) en David Smith (*Human Geography: a welfare approach*, 1977, in 2012-1). Needham observeert in zijn bespreking van Harveys klassieker dat waar onderzoekers en studenten vroeger in de ban waren van het marxisme, de huidige generatie daar niet zo veel voor lijkt te voelen. De sociale analyses zouden te abstract zijn en geen handvaten bieden voor directe toepassing. Misschien verklaart dat wel mede de trend van al die rechtvaardigheidsstromingen die nu als paddenstoelen uit de grond schieten. Immers, door rechtvaardigheid toe te passen op bijvoorbeeld klimaat, transport of voeding wordt de toepassing veel pragmatischer.

Ook recentere boeken, die voortbouwen op het werk van bovenstaande denkers, worden behandeld in AGORA. Zo vormt het boek *The Just City* van Susan Fainstein de aanleiding voor het themanummer 'Rechtvaardige Stad' (2012-1). In het interview dat met haar verscheen, komt opnieuw de toepassingsparadox van marxistisch denken aan bod: enerzijds heb je een utopie nodig om burgers te mobiliseren, anderzijds is er nood aan een praktische

handleiding om dat doel te bereiken. In haar boek pleit Fainstein voor een pragmatische benadering van rechtvaardigheid in stedelijk beleid, bestaande uit drie hoofdbestanddelen: billijkheid, diversiteit en democratie. In hetzelfde nummer wordt *Seeking Spatial Justice* van Edward Soja (2010) besproken door Els Leclercq, inclusief een toepassing van zijn ruimtelijke rechtvaardigheidskader op twee infrastructurele voorbeelden: bezuinigingen op openbaar vervoer en de aanleg van een stuk snelweg. Soja's drijfveer? "De vaststelling dat de meeste wetenschappelijke studies over gelijkheid en democratie, wel de sociale, culturele en historische parameters bekijken, maar dat nog te vaak de ruimte waarin mensen leven en bewegen over het hoofd wordt gezien."

Sociale geografie: de studie van wie krijgt wat, waar en hoe

Heeft dit artikel je interesse gewekt voor deze thematiek? Blader dan zeker eens door de themanummers 'Stedelijke armoede' (2003-1), 'Over-last' (2009-5), '(Re)actie' (2014-3), 'Stedelijk verzet' (2017-2) en natuurlijk 'Rechtvaardige stad' (2012-1). Je zult zien dat je met een rechtvaardigheidsbril op, haast in iedere AGORA wel een artikel tegenkomt dat zich op een bepaalde manier bezighoudt met de (her)verdeling van welvaart, het opkomen voor mensenrechten of het creëren van gelijke participatiekansen. Volgens David Smith, die sociale geografie omschrijft als 'de studie van wie krijgt wat waar en hoe', horen dergelijke zaken dan ook standaard thuis in het takenpakket van ons vakgebied.

Literatuurselectie

- Fainstein, S. (2011) *The just city*. Cornell University Press.
 Harvey, D. (1973) *Social justice and the city*. University of Georgia Press.
 Martens, K. (2017). *Transport justice: Designing fair transportation systems*. Routledge.
 Smith, D.M. (1977) *Human geography: A welfare approach*. St. Martin's Press.
 Soja, E.W. (2010) *Seeking spatial justice*. University of Minnesota Press.

Geraadpleegde AGORA's

2003-1	Stedelijke armoede	2014-3	(Re)actie
2006-5	Mobiliteit	2015-1	Sport (+ varia)
2007-5	Energie	2016-2	Geo-Onderwijs (varia)
2009-5	Over-last	2016-3	Gezonde stad
2012-1	Rechtvaardige stad	2017-1	Slimme Stad (varia)
2012-5	Woonpatronen (varia)	2017-2	Stedelijk verzet
2013-1	Seksualiteit (varia)	2018-2	Eetculturen (varia)
2014-2	Mobiliteitstransities		

Sara Smaal (s.a.l.smaal@ilvo.vlaanderen.be) is als doctoraatsstudent verbonden aan het Instituut voor Landbouw-, Visserij- en Voedingsonderzoek (ILVO) en de Universiteit Gent, waar zij onderzoek doet naar de implementatie van stedelijk voedselbeleid bekeken vanuit een rechtvaardigheidsperspectief. Sara is momenteel één van de variacoördinatoren binnen de AGORA-redactie.

Naam: Ben Derudder
Huidige functie: Professor Stadsgeografie, Universiteit Gent
Actief bij AGORA: 2004 - 2006

Uit mijn tijd bij AGORA zijn vooral een aantal interviews bijgebleven die ik van bekende wetenschappers afnam voor verschillende populair-wetenschappelijke tijdschriften. Zo was er voor AGORA een interview met Neil Smith, maar uiteindelijk is me vooral een interview bijgebleven met de bekende Britse geograaf Nigel Thrift. Het interview vond plaats in november 2004 tijdens een conferentie die onder andere resulteerde in een AGORA over het wereldstedennetwerk (20(5)), en verscheen in *Ruimte en Planning*. De afspraak was dat we het een uurtje zouden hebben over recente evoluties binnen de sociale geografie, en ik prijs me nog steeds gelukkig dat Eric Corijn me toen bijstond. Ik herinner me het interview nog levendig omdat het een ontgoocheling was op alle mogelijke fronten. Onze interviewee was niet erg sympathiek, en gaf ons het gevoel dat we ons gelukkig mochten prijzen dat hij dit evidente tijdverlies wou doorstaan. Hij deed ook niet echt een poging om inhoudelijk-constructief mee te werken aan een populariserend-wetenschappelijk interview waar lezers iets aan hadden. Ik heb me in de jaren erna vaak afgevraagd of ik de man op een slechte dag had getroffen, dan wel of ik een glimp had opgevangen van iemand die zich bijna alles denkt te kunnen veroorloven. Wie het parcours van Nigel Thrift in de afgelopen jaren heeft gevolgd, kent het vermoedelijke antwoord op deze vraag.

HERINNERING VAN

Naam: Justus Uitermark
Huidige functie: Hoogleraar Stadsgeografie, Universiteit van Amsterdam
Actief bij AGORA: 2000 - 2004

AGORA is voor mij de plek waar het allemaal begon. Redigeren, schrijven, maar vooral organiseren. Toen ik redacteur werd in 2000 was AGORA in crisis. Veel redacteurs zwaaiden af en de toenmalige uitgever, SISWO, liet steeds duidelijker merken dat er op termijn geen plek zou zijn voor AGORA. Een nieuwe generatie van studenten en jonge promovendi bleek echter uiterst gemotiveerd om AGORA nieuw leven in te blazen. We gingen langs bij afdelingsbesturen en bulkabonnementen te verkopen, organiseerden een groot congres over "buren en buurten," rekruteerden redactieleden buiten Amsterdam en we namen zelf de eindredactie en hoofdredactie ter hand. Ondertussen veranderde AGORA ook inhoudelijk. Er kwam meer ruimte voor kritische perspectieven en Amsterdam was niet langer het vanzelfsprekende referentiepunt. Als ik op die periode terugkijk, vind ik het vooral verbazend dat we zo onverschrokken waren. Met de kennis van nu waren onze plannen en ambities volstrekt onrealistisch. Gelukkig dat we dat toen nog niet wisten.